

mgr Kateryna Mykytyshyna

Narodowy Uniwersytet Prawa im. Jarosława Mądrego w Charkowie

Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego

ORCID: 0009-0008-4825-9763

KRYMINALISTYCZNA EKSPERTYZA DOKUMENTÓW SPORZĄDZONYCH PISMEM RĘCZNYM ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM TESTAMENTÓW – WYNIKI BADAŃ

Streszczenie

Niniejsze opracowanie prezentuje wyniki badań z zakresu kryminalistycznej ekspertyzy dokumentów sporządzonych pismem ręcznym w sprawach testamentowych. Badania skupiły się na ocenie skuteczności metod stosowanych w analizach pismoznawczych oraz sposobach wykrycia fałszerstw dokumentów. Wyniki wskazują, że opinie pismoznawcze są kluczowe w procesach sądowych dotyczących autentyczności dokumentów. W pracy zidentyfikowano także główne wyzwania i ograniczenia związane z badaniami pismoznawczymi. Badania podkreślają znaczenie dokładnych analiz w wykrywaniu fałszerstw oraz wskazują na wysoką jakość opinii wydawanych przez biegłych. Ostatecznie opracowanie stanowi punkt wyjścia do dalszych badań nad skutecznością kryminalistycznych metod analizy dokumentów.

Słowa kluczowe: ekspertyza pismoznawcza, badanie dokumentów, biegły, dowodzenie, opinia biegłego, dowód, fałszerstwo, testament, pismo ręczne

Wstęp

Niniejsze opracowanie ma na celu zaprezentowanie wyników badań przeprowadzonych w ramach przygotowania pracy magisterskiej pt. *Kryminalistyczna ekspertyza dokumentów sporządzonych pismem ręcznym na przykładzie testamentów*, obronionej w Katedrze Kryminalistyki Uniwersytetu Warszawskiego, w której zostały omówione zarówno kwestie ogólne, związane z miejscem testamentu spośród innych rodzajów dokumentów, jak

i problematyka fałszowania dokumentów i wiążące z tym metody stosowane w kryminalistycznych ekspertyzach pismoznawczych.

Omówienie zagadnień ogólnych dało podstawę do przedstawienia w drugiej kolejności wyników badań własnych, m.in. zagadnień dotyczących specyfiki badań testamentów, metod i narzędzi wykorzystywanych przez ekspertów pisma w analizach pismoznawczych oraz znaczenia takich ekspertyz w procesie wykrywania przestępstw.

Cel badawczy

Celem badawczym pracy było zidentyfikowanie najczęściej stosowanych współcześnie metod fałszowania testamentów oraz przeanalizowanie technik i narzędzi używanych w ekspertyzach pismoznawczych. Dodatkowo praca miała na celu ocenę wpływu opinii biegłych na wykrywanie fałszerstw dokumentów sporządzonych pismem ręcznym.

Prezentacja materiału badawczego

Przed omówieniem materiału badawczego warto wspomnieć, że początkowo planowano przeprowadzenie badań opartych wyłącznie na analizie materiałów aktowych. Rozważano dobór akt na podstawie spraw, w których wykryto fałszerstwo, lub analizę wszystkich spraw, w których wystąpiły testamenty holograficzne, w celu poszukiwania tych przypadków kwestionowania autentyczności testamentu. Jednak po konsultacji z kilkoma ekspertami w dziedzinie badania pisma ręcznego, którzy zasugerowali, że bezpośrednio dotarcie do spraw „testamentowych” byłoby bardzo czasochłonne i mało efektywne, oraz biorąc pod uwagę ograniczony czas przeznaczony na przeprowadzenie badań i ich opisanie, a także trudności z zebraniem odpowiedniej liczby takich przypadków, postanowiono zawęzić materiał empiryczny do analizy opinii biegłych, którzy oceniali autentyczność testamentów. Dodatkowo przeprowadzono wywiady z biegłymi, aby uzyskać wgląd w metody i techniki stosowane przez nich podczas przeprowadzania ekspertyz pismoznawczych i formułowania opinii.

Praca powstała na podstawie analizy literatury oraz wyników przeprowadzonych badań własnych. Badania ankietowe oparte były na materiale badawczym w postaci opinii biegłych udostępnionych autorce pracy w celach naukowych przez Katedrę Kryminalistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne oraz Instytut Kryminalistyki Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego. W celu uzyskania wiedzy merytorycznej z zakresu zaawansowanych problemów związanych z eks-

pertyzą pismoznawczą autorka odbyła praktykę w laboratorium Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.

Przebieg badań

Badanie składało się z dwóch etapów. W sumie przeanalizowano 42 opinie dotyczące podważania autentyczności testamentu oraz przeprowadzono wywiady z 5 biegłymi z zakresu badań pisma ręcznego. Łączny czas badań wyniósł 70 godzin. Badania te pozwoliły na zebranie informacji o podejściu i sposobie pracy biegłych. Ankiety badawcze stanowiły kluczowe narzędzie w procesie pozyskiwaniu informacji od ekspertów i weryfikacji opinii w ramach badań. Badanie podzielono na dwa etapy i przygotowano dwie ankiety badawcze.

W pierwszym etapie na podstawie kwestionariusza ankiety¹ dokonano analizy opinii biegłych. Uszczegółowienie problemu badawczego stanowiły pytania:

- 1) Jakie było uzasadnienie powołania biegłego?
- 2) Jakie metody stosowano podczas przeprowadzenia ekspertyzy?
- 3) Czy w badaniach wykorzystano techniczne środki wspomagające?
- 4) Czy opinia biegłego zawierała uzasadnienie wniosków końcowych?
- 5) Czy doszło do stwierdzenia fałszerstwa?

Drugim etapem było przeprowadzenie wywiadów z biegłymi z zakresu pisma ręcznego. Badanie to zostało wykonane przez skontaktowanie się z biegłymi (mailowo, telefonicznie i osobiście) i zadanie im pytań z przygotowanego wcześniej kwestionariusza ankiety². Pytania te dotyczyły m.in. doświadczenia biegłych, stosowanych przez nich metod pracy, najczęściej spotykanych metod fałszowania dokumentów.

Badania rozpoczęły się od doboru odpowiedniego materiału badawczego; zaliczono do niego opinie z badań pisma ręcznego, w których materiał dowodowy stanowił testament. Następnie na podstawie wcześniej przygotowanej ankiety badawczej zebrano informacje dotyczące metodyki pracy biegłych, wykorzystywanych narzędzi i procedur w trakcie przeprowadzenia ekspertyzy. Ostatecznie wyniki badań zostały poddane analizie statystycznej i interpretacji, co pozwoliło na wyciągnięcie odpowiednich wniosków, które będą opisane w dalszej części pracy.

¹ Ankieta do badań opinii biegłych przedstawiona w załączniku Nr 1.

² Ankieta do wywiadu z biegłymi przedstawiona w załączniku Nr 2.

Wyniki badań

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że organem powołującym biegłego we wszystkich przypadkach poza jednym – **zlecenia opinii pozasądowej** – był sąd, który na podstawie postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego występował o wydanie opinii pismoznawczej do konkretnego biegłego.

O wydanie wspomnianej opinii pozasądowej wystąpiła osoba prywatna, która żądała ustalenia, czy tekst i podpis na testamencie zostały nakreślone przez testatorkę. Do badań przedstawiono oryginał testamentu holograficznego wraz z oświadczeniem złożonym przez zleceniodawcę ekspertyzy, z którego wynikało, że testatorka była poważnie chora, miała uraz ręki i nogi po wypadku. Podczas przeprowadzenia ekspertyzy stosowano m.in. programy komputerowe (SCANGRAF i GRAFOTYP), co w połączeniu z metodą graficzno-porównawczą wzbogaca warsztat roboczy eksperta. We wnioskach końcowych zaznaczono, że identyfikowany rękopis wraz z podpisem testatorki o przytoczonym brzmieniu wykazywały taki poziom zgodności cech graficznych pisma, iż w zestawieniu z wzorami grafizmu przedstawionymi do ekspertyzy w charakterze materiału porównawczego (imię nazwisko) dawały podstawę do uznania tej osoby za ich wykonawcę.

Większość przedstawionych do badań materiałów z ekspertyz była opiniami pierwszymi (tab. 1). Opinia uzupełniająca pojawiła się kilkakrotnie. Należy zaznaczyć, iż w przypadku zlecenia wydania opinii uzupełniającej temu samemu biegłemu wnioski tej opinii nie różniły się od wniosków końcowych zawartych w pierwszej opinii.

Tab. 1 Rodzaj opinii w odniesieniu do całokształtu przeanalizowanego materiału

Rodzaj opinii	Liczba
opinia pierwsza	34
opinia uzupełniająca	7
opinia pozasądowa	1

Źródło: opracowanie własne

Wśród przeanalizowanych materiałów pojawiły się dwie opinie uzupełniające, które odnosiły się do ekspertyzy z zakresu technicznych badań dokumentów. W pierwszym przypadku biegły został powołany w celu ustalenia zgodności cech środków kryjących na oryginale testamentu

z lat 90. W wyniku przeprowadzenia ekspertyzy metodami nieniszczącymi biegłemu udało się ustalić, że dokument w całości został sporządzony za pomocą długopisu z niebieskim tuszem, wykazującego identyczne cechy optyczne i identyczne charakterystyki widmowe, co sugerowało użycie takiego samego rodzajowo środka kryjącego.

Drugi przypadek dotyczył kwestii ustalenia treści testamentu i wypowiedzenia się na temat czasu nakreślenia widocznych w jego treści poprawek, przekreśleń, dopisków oraz kolejności ich sporządzenia. Materiał dowodowy przedstawiono do badań w postaci oryginału testamentu holograficznego. W wyniku przeprowadzonej ekspertyzy biegłemu udało się ustalić finalne brzmienie rozmytych pierwotnych zapisów oraz dopisanych elementów, które były zmieniane. Ponieważ zagadnienie określenia daty wytworzenia dokumentu lub jego poszczególnych zapisów jest najtrudniejszym problemem w kryminalistycznych badaniach dokumentów, a współczesna kryminalistyka nie wypracowała jeszcze powszechnie stosowanych i akceptowanych metod pozwalających jednoznacznie wyznaczyć bezwzględny bądź względny czas sporządzenia zapisów, podjęta przez biegłego próba badania miejsc krzyżujących się zapisów za pomocą m.in. techniki obrazowania trójwymiarowego 3D nie pozwoliła na wypowiedzenie się odnośnie do czasu powstania treści dokumentu.

Dominująca część przekazanych do badań testamentów przedstawiona była w formie testamentu holograficznego (tab. 2). W tym zakresie kilka opinii dotyczyło stwierdzenia autentyczności sporządzonych podpisów na testamentach notarialnych. W jednej opinii zaś zadaniem biegłego było ustalenie, czy dokument dowodowy rzeczywiście został sporządzony przez jedną z czterech osób, których próbki pisma ręcznego przekazano do badań jako materiał porównawczy. Materiał dowodowy, przedstawiony do badań w postaci dokumentu holograficznego o treści wskazującej na to, że jest to testament ustny, został sporządzony na żądanie testatora prawdopodobnie przez jedną z czterech osób występujących jako świadkowie danej czynności. We wnioskach końcowych stwierdzono jednak, iż żadna z czterech osób nie przyczyniła się do sporządzenia przedstawionego do badań dokumentu, a więc testament ustny został podrobiony.

Tab. 2. Rodzaj opinii w odniesieniu do całokształtu przeanalizowanego materiału

Forma testamentów	Liczba	Testamenty autentyczne	Testamenty sfalszowane
testament holograficzny	38	34	4
testament notarialny	3	3	-
testament ustny	1	-	1

Źródło: opracowanie własne

Ze zrozumiałych względów testamenty holograficzne częściej są poddawane działaniom fałszerskim aniżeli pozostałe ich formy³. Tak np. w odniesieniu do całokształtu przeanalizowanych opinii nieautentyczność testamentów sporządzonych odręcznie stwierdzono w czterech przypadkach. W pierwszej opinii biegły, uzasadniając wnioski końcowe, doszedł do wniosku, iż widniejąca w dolnej części testamentu adnotacja daty w postaci cyfrowego zapisu roku zawiera elementy przeróbek i przekreśleń linią łamaną pierwotnego zapisu. Dodał także, że zapisy te ze względu na zniekształcenia, zakreślenia i dodatkowe elementy graficzne nie mogą stanowić obiektu analiz identyfikacyjnych pod kątem ustalenia ich spójności graficznej z pozostałymi zapisami dowodowymi.

Drugi przypadek prezentował odmienną grafikę pisma i podpisów wykonawcy testamentu w zestawieniu z wzorami podpisów i pisma osoby, której próbki przekazano do badań jako materiał bezwzględny. Po przeprowadzonej analizie graficzno-porównawczej materiału dowodowego i porównawczego ekspert doszedł do wniosku, że dokument dowodowy przedstawiony w postaci testamentu nie został sporządzony przez zakładanego spadkodawcę (osobę, której wzory porównawcze przekazano do badań porównawczych). Przykłady podpisów kwestionowanych i ich różnicowanie pokazano na ryc. 1 i 2.

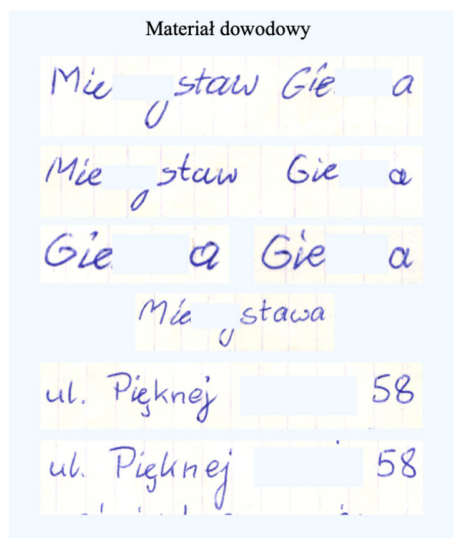
W analizowanym materiale dowodowym⁴ i porównawczym stwierdzono bowiem istotne cechy różniące, obejmujące nie tylko cechy szczegółowe, związane ze sposobem wykonania liter czy cyfr i ich detali graficznych,

³ M. Goc, Rozdział XXII, w: E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020, s. 324.

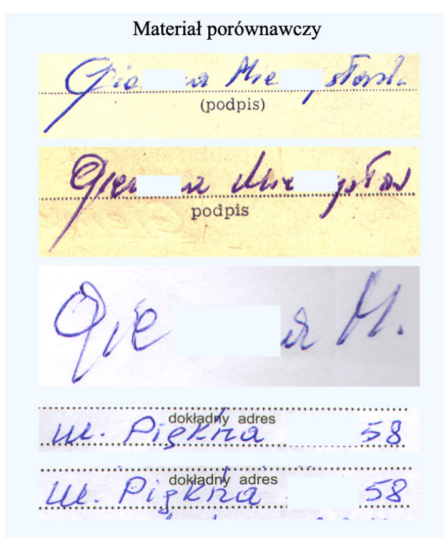
⁴ Ekspertyza kryminalistyczna z dnia 27 grudnia 2016 r. w sprawie o sygnaturze I Ns 622/12, Sąd Rejonowy w Łomży, I Wydział Cywilny.

lecz także cechy ogólne, odnoszące się do klasy i stopnia wyrobienia badanego pisma ręcznego bądź sposobu jego organizacji. W stosunku do pisma porównawczego dowodowy rękopis został sporządzony w wolniejszym tempie oraz z obniżoną spontanicznością i motoryką kreślenia, czego konsekwencją był brak wiązania liter i przypadki powiększania odstępów międzyznakowych.

Ryc. 1. Przykłady materiału dowodowego

Ryc. 2. Przykłady materiału porównawczego

Źródło: Ekspertyza kryminalistyczna dnia 27 grudnia 2016 r. w sprawie o sygnaturze I Ns 622/12, Sąd Rejonowy w Łomży, I Wydział Cywilny.

Stwierdzono, że obraz pisma dowodowego nie mieści się ani we wzorcu porównawczym reprezentowanym przez próbki pochodzące z wcześniejszego okresu życia zakładanego testatora (wyższa dynamika i klasa pisma, brak oznak nieswobodnego kreślenia), ani we wzorcu reprezentującym rękopisy pochodzące z ostatniego okresu życia spadkodawcy, kiedy to miał on sporządzić testament (powolne tempo kreślenia, degradacja pisma prowadząca do zaniku czytelności liter). Przeprowadzona ekspertyza potwierdziła więc, że testament został sfałszowany.

W kolejnej opinii ekspert na podstawie analizy materiału dowodowego i porównawczego potwierdził sfałszowanie testamentu przez sporządzenie tekstu długiego wraz z podpisem czytelnym (ryc. 3) przez osobę inną

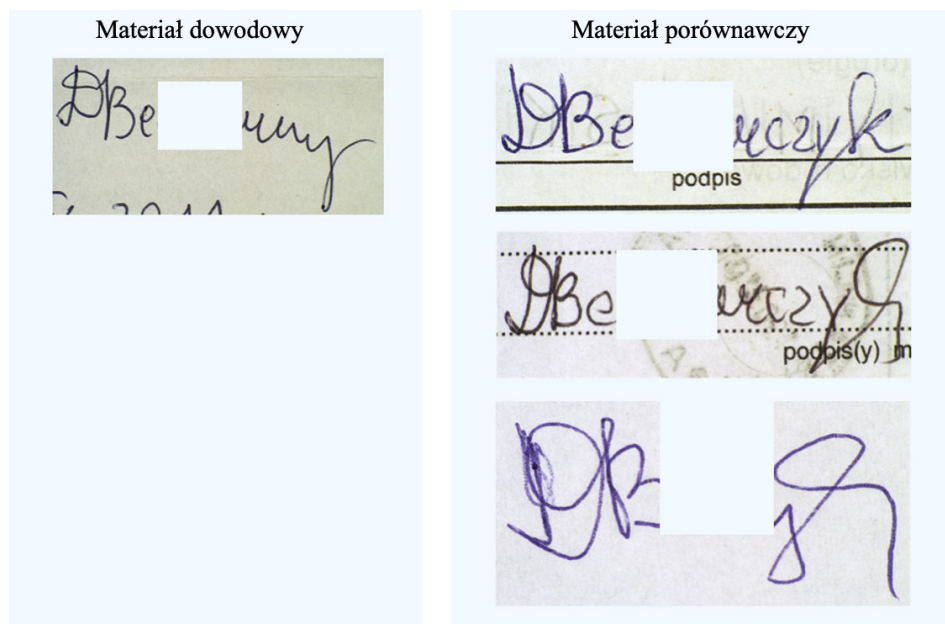
od tej, której materiał porównawczy przedstawiono do badań (zakładany testator).

Przedmiotem badań była jedna opinia, w której omówione badania pismoznawcze pozwoliły na sformułowanie może nie aż tak kategorycznych wniosków końcowych jak w poprzednim wypadku, ale przy tym nie mniej interesujących. Uzasadniając wnioski końcowe, biegły zaznaczył, że: „testament najprawdopodobniej nie jest autentyczny, zatem nie został nakreślony przez (imię nazwisko). Należy podkreślić, iż nie w pełni kategoryczne sformułowanie tego wniosku nie wynika z niewielkiego zakresu różnic stwierdzonych w materiale dowodowym i dostępnym materiale porównawczym lub ich oceny jako mało wartościowych diagnostycznie; przeciwnie, pomiędzy badanymi materiałami stwierdzono występowanie licznych i wartościowych, często o charakterze nawykowym, różnic we właściwościach pomiarowych, topograficznych, motorycznych i cechach grafizmu. Jedynym powodem niewielkiego obniżenia kategoryczności końcowego wniosku opinii jest brak dostępu do szerszego materiału porównawczego pochodzącego z ostatniego okresu życia spadkodawczyni, w tym w szczególności z okresu, w jakim miała ona sporządzić kwestionowany testament. Nie pozwoliło to na pełne określenie możliwości graficznych testatorki w ciągu ostatnich dni poprzedzających zakładaną datę sporządzenia dokumentu dowodowego”⁵.

⁵ Ekspertyza kryminalistyczna z dnia 27 grudnia 2016 r. w sprawie o sygnaturze I Ns 527/12, Sąd Rejonowy w Piasecznie, I Wydział Cywilny.

Ryc. 3. Przykłady materiału dowodowego i porównawczego

Źródło: Ekspertyza kryminalistyczna dnia 27 grudnia 2016 r. w sprawie o sygnaturze I Ns 527/12, Sąd Rejonowy w Piasecznie, I Wydział Cywilny.

Szczególnie interesującym elementem tej opinii było to, że biegły poszerzył zakres ekspertyzy, wysuwając kilka możliwych hipotez, co zaznaczył w sposób następujący: „w świetle danych medycznych można stwierdzić, iż stan zdrowia spadkodawczyni miał wpływ na jej możliwości graficzne przynajmniej w ostatnim okresie życia. Natomiast nie jest pewne, czy mógł mieć wpływ w czasie, kiedy testament miał zostać sporządzony, gdyż prawdopodobnie udar, o którym jest mowa w dokumentacji medycznej, wystąpił już później. Jednak nie można wykluczyć, iż sprawność pisania testatorki była w tym czasie ograniczona, zwłaszcza wobec stwierdzenia badaniem MR w jej mózgu licznych ognisk naczyniowo pochodnych »starych«. Gdyby przyjąć taką hipotezę, to tym bardziej potwierdzałyby ona niemożliwość w takim stopniu swobodnego nakreślenia rękopisu dowodowego”⁶.

Tak sporządzoną ekspertyzę można określić jako pewnego rodzaju opinię alternatywną; jej główną zaletą jest to, że pozwala ona na przedstawienie alternatywnych scenariuszy, które mogą dostarczyć dodatkowej wiedzy orga-

⁶ Ibidem.

nowi procesowemu, pomóc w rozstrzygnięciu problemu lub podpowiedzieć nowe teorie i doprowadzić do ujawnienia nowych faktów. Często praktyka opiniodawcza jest bogatsza niż teoretyczne założenia, a biegły może uznać, że konieczne jest podjęcie działań poza zakresem zleconej ekspertyzy⁷.

W odniesieniu do przeprowadzonej analizy ekspertyz ciekawe były również wywiady z biegłymi, którzy przez ponad dwadzieścia lat zajmują się wydawaniem opinii pismoznawczych. Ponieważ badania testamentowe stanowią tylko jeden z rodzajów badań pismoznawczych, rozmowa z biegłymi nie skupiała się wyłącznie na omówieniu takich spraw, a ukierunkowana była bardziej na ogólne doświadczenie ekspertów związane z przeprowadzeniem badań pismoznawczych i późniejszym wydaniem opinii.

Zatem wobec występujących metod fałszowania biegli zaznaczają, że najczęściej są fałszowane podpisy, przy czym częstotliwość występowania tego rodzaju fałszerstwa jest następująca:

- na pierwszym miejscu podpisywanie się za inną osobę, z zachowaniem własnego grafizmu;
- często stosowaną metodą jest naśladownictwo wzrokowe (nienauczone). Dodatkowo fałszerz może wprowadzać także cechy pisma starczego, żeby sugerować taki jego wygląd, np. w przypadku fałszowania testamentów;
- inną metodą jest naśladownictwo wyuczone (fałszerz posiada kilka wzorów podpisu spadkodawcy i stara się upodobnić do tego rękopisu dowodowy);
- spotyka się również fałszowanie z użyciem metod technicznych, takich np. jak skanowanie podpisu z jednego dokumentu i przeniesienie go do innego dokumentu za pomocą np. skanera (sporządza się wtedy wydruk kolorowy, który sprawia wrażenie, że podpis jest autentyczny).

Natomiast rzadziej spotyka się autofałszerstwa, czyli celową zmianę własnego grafizmu w celu późniejszego jego kwestionowania (za pomocą spowolnienia, powiększenia/pomniejszenia liter, zmiany podłoża, tempa napisania). Czasami postępuje się tak w bankach, komunikacji miejskiej albo podczas wręczenia mandatu przez policję drogową, żeby nie odmówić bezpośrednio przyjęcia mandatu, ale przy tym uniknąć obowiązku zapłacenia kary pieniężnej.

Według biegłych przedmiotem badań pismoznawczych najczęściej jest oryginał dokumentu. Przyjmuje się, że wnioski opinii oparte na badaniach

⁷ T. Tomaszewski, *Śledztwo pismoznawcze*, „Człowiek i Dokumenty” 2022, nr 64, s. 45.

kopii dokumentów nie mogą być kategoryczne, w przeciwieństwie do opinii o wnioskach pozytywnych. Jednak też w tych przypadkach, gdy materiał dowodowy różni się istotnie od materiału porównawczego, można podjąć próbę kategorycznego wykluczenia wykonawcy materiału porównawczego.

Rozwiązaniem tej kwestii może być zlecenie przeprowadzenia opinii uzupełniającej, ale opartej już na dostarczonym do badań oryginale dokumentu. Na tej podstawie może być wydana opinia uzupełniająca kategoryczna. Kserokopia, fotokopia, dokumenty skanowane pojawiają się zwykle w opiniach pozasądowych, co spowodowane jest tym, że oryginał najczęściej zostaje w aktach sądowych i jest niedostępny dla autorów takich opinii.

Na pytanie, czy biegli wydają opinie tzw. prywatne, odpowiedź brzmiała „tak”. Rzadziej taka opinia wydawana jest w sprawach testamentowych, ale gdy już do tego dochodzi, w każdym przypadku opiniujący występuje nie jako biegły (wystawca opinii nie może podpisać się jako biegły sądowy, taki bowiem może wydawać opinię tylko na zlecenie sądu), lecz sygnuje swoją opinię jako ekspert albo wydaje opinię pozaprosową w imieniu instytucji kryminalistycznej.

Odnosnie do tego, czy wydawana opinia jest opinią pierwszą czy drugą w sprawie, zaobserwowano taką tendencję: jeżeli sąd zleca przeprowadzenie ekspertyzy indywidualnemu biegłemu, to raczej będzie to opinia pierwsza. Natomiast jeżeli zlecenie przekazywane jest do instytucji kryminalistycznej, to z reguły chodzi o sporządzenie kolejnej już ekspertyzy. Wydaje się, że zaufanie sądów w tej kwestii jest uzasadnione, gdyż zakłada się, że placówka kryminalistyczna ma większe możliwości badawcze, dysponuje bogatym, nowoczesnym sprzętem, który pozwala na przeprowadzenie wszechstronnych badań dokumentów, a ponadto ze względu na bogate doświadczenie ekspertów pracujących w takich instytucjach, którzy na co dzień mają do czynienia z różnorodnymi przypadkami fałszerstw, przekonanie co do poprawności wniosków ich opinii jest wyższe niż w przypadku biegłych indywidualnych. Warto również zaznaczyć, że opinia wydana przez eksperta z placówki kryminalistycznej może być traktowana jako bardziej obiektywna i wiarygodna, gdyż taka instytucja jest zwykle poddawana regularnym kontrolom i audytom, co zapewnia wysoki poziom jakości przeprowadzanych badań i wydawanych opinii.

Stosunek biegłych do kwestii dołączenia dokumentacji poglądowej do wykonanej opinii był jednoznaczny. Z uwagi na brak takiego wymagania od strony prawnej wszyscy biegli popierają niezbędną dołączenie dokumentacji poglądowej do wykonanej ekspertyzy. Wskazują jedynie, że jeżeli chodzi o dołączenie materiału poglądowego do sporządzonej opinii, istnieją

dwa podejścia. Według pierwszego dołączenie takiego materiału następuje na końcu opinii, natomiast zwolennicy drugiego podejścia umieszczają dokumentację pogładową od razu przy opisie poszczególnych cech. Trudno ocenić słuszność jednego lub drugiego z obu tych poglądów, ponieważ chodzi raczej o wieloletnie przyzwyczajenia biegłego do własnego sposobu formułowania treści układu opinii. Z uwagi na czytelność i przejrzystość z perspektywy badacza nieco łatwiejsze wydaje się dołączenie dokumentacji pogładowej bezpośrednio w tekście. Obecnie dokumentacja pogładowa stanowi naturalnie nieodłączną i niezbędną część uzasadnienia wniosków końcowych, dzięki której prezentowana jest całość materiału dowodowego i obszerne przykłady materiału porównawczego.

Jeżeli chodzi o metodę badawczą, wykorzystywaną podczas przeprowadzenia badań pismoznawczych, analiza opinii, jak również rozmowy z biegłymi wykazały, że powszechnie stosowana jest metoda graficzno-porównawcza wspomagana programami komputerowymi (najczęściej był to program SCANGRAF lub GRAFOTYP lub też łącznie oba).

W odpowiedzi na pytanie „Co zdaniem biegłego jest najtrudniejsze w wydaniu opinii?” eksperci jednogłośnie wskazali na brak dobrego materiału porównawczego, zwłaszcza w sytuacji, gdy materiału takiego jest za mało albo kiedy występuje długi odstęp czasowy pomiędzy momentem sporządzenia testamentu a datą nakreślenia materiału porównawczego. Trudności sprawiają biegłym również przypadki, kiedy pisma są do siebie podobne bądź materiał badawczy został przedstawiony w postaci kopii dokumentów. W przypadku opinii niekategorycznych radzono sobie z tym, angażując w badanie dwie osoby pracujące nad opinią, które „pomagają” sobie nawzajem, dzięki czemu łatwiej wówczas uniknąć pomyłki. Ankietowani wskazywali zarazem, że w sytuacji gdy grafizm jest niestabilny, pojawia się utrudnienie w wydaniu opinii kategorycznej, to samo dotyczy także badania paraf (jeżeli parafa jest bardzo uproszczona, nawet wydanie opinii prawdopodobnej jest trudne).

Podsumowanie

Przeprowadzone badania miały na celu uzyskanie bardziej szczegółowej wiedzy dotyczącej kryminalistycznych ekspertyz dokumentów sporządzonych pismem ręcznym oraz praktycznego doświadczenia biegłych pismoznawców. Zamiarem przeprowadzonej analizy było również usystematyzowanie wiedzy na temat metod i sposobów skutecznego wykorzystania pismoznawczych badań kryminalistycznych w praktycznej działalności. Opinie pismoznawcze są ważnym elementem procesu sądowego, zwłaszcza w sprawach

testamentowych, w których dochodzi do sporów dotyczących autentyczności dokumentów. W analizowanych przypadkach stwierdzono fałszerstwa testamentów holograficznych, co podkreśla potrzebę dokładnego i starannego prowadzenia badań. W rezultacie przedstawionej wyżej analizy ekspertyz kryminalistycznych, biorąc pod uwagę zarówno dostępne możliwości, jak i pewne ograniczenia, na które natykają się biegli w trakcie prowadzenia badań, można stwierdzić, iż jakość wydawanych opinii pismoznawczych jest w analizowanej praktyce sądowej na odpowiednim poziomie.

Badania pismoznawcze koncentrują się głównie na analizie oryginalnych dokumentów w celu ustalenia ich autentyczności oraz identyfikacji wykonawcy tekstu lub podpisu. W przypadku kopii celem ekspertyzy jest określenie, czy pismo dowodowe zawiera cechy pisma porównawczego. Opinie oparte na badaniach kopii mają bardziej ograniczony zakres. Przyjmuje się, że podstawą wydania opinii pismoznawczej jest przeprowadzenie badań na oryginalnych dokumentach. Badanie kopii, zwłaszcza w przypadkach testamentowych, jest ostatecznością, a więc wydaje się, że w sytuacji, gdy pierwsze badanie wykonano na kopii dokumentu, lepiej byłoby, żeby sąd zawsze zlecał przeprowadzenie badań uzupełniających i wydanie opinii opartej na oryginale dokumentu – z wyjątkiem oczywiście sytuacji, gdy dotarcie do takiego oryginału nie jest możliwe ze względu na brak dokumentu. Opisane w pracy przykłady dotyczą ekspertyz pismoznawczych, w szczególności analizy testamentów. Pokazują one różne przypadki fałszerstw testamentów i metody, którymi posługują się fałszerze. Biegli pismoznawcy zajmujący się tego rodzaju ekspertyzami analizują zarówno autentyczność testamentów, jak i możliwość ich sfalszowania.

W niektórych z analizowanych przypadków biegli przedstawiali alternatywne hipotezy, które mogły dostarczyć dodatkowej wiedzy i pomóc w rozwiązaniu sprawy. Tak więc jest możliwe, że ekspertyzy pismoznawcze mogą mieć charakter alternatywny i pozwalać na nakreślenie różnych scenariuszy.

Poruszone zostały również kwestie fałszowania podpisów i metod, które najczęściej stosują fałszerze. W analizie ekspertyz pismoznawczych wskazano, że fałszowanie podpisów jest najczęstszym rodzajem fałszerstwa, przy czym występują różne metody fałszowania⁸, takie jak podpisywanie się za inną osobę z zachowaniem własnego grafizmu, naśladownictwo wzrokowe (nienauczone) lub wyuczone. Badania pokazują także, że biegli

⁸ T. Widła, M. Leśniak, *Interdyscyplinarność współczesnej ekspertyzy dokumentów*, „Chowanna” 2011, t. 2(37), s. 280.

pismoznawcy wydają opinie prywatne, jednak zazwyczaj występują wówczas jako eksperci lub w imieniu instytucji kryminalistycznej.

Zasadniczo analizowane ekspertyzy pismoznawcze prezentują profesjonalne wykonanie, merytoryczną i formalną zgodność z wymaganiami procesowymi oraz w sposób wyczerpujący realizują zakres zleconych czynności. Natomiast niektóre kwestie i pytania związane z przeprowadzeniem ekspertyz pisma ręcznego nadal pozostają bez jednoznacznej i akceptowalnej metodyki badawczej, a wraz z rozwojem technik fałszerskich coraz wyraźniej widać potrzebę wprowadzenia nowszych i skuteczniejszych metod badawczych, również w kryminalistycznych badaniach pismoznawczych. W chwili obecnej do takich pytań można zaliczyć kwestię określenia zarówno bezwzględnego, jak i względnego czasu sporządzenia zapisów w dokumencie, pozwalających jednoznacznie wyznaczyć czas wykonania zapisów. Obecnie postępowanie w tym zakresie sprowadza się do tego, że biegli coraz częściej otrzymują zlecenie wykonania badań i następnie wydania opinii, a sąd zwraca się do biegłego m.in. o wypowiedzenie się na temat wieku pisma czy podpisów przedstawionych do badań.

Podczas badań natknięto się również na inny problem, który nie doczekał się jeszcze jednoznacznego rozwiązania. Chodzi o brak metody umożliwiającej dokładne określenie wieku rękopisu. Dostępne techniki pozwalają na oszacowanie okresu, w którym dany tekst mógł powstać, jednak wymagają spełnienia określonych warunków, co nie zawsze jest możliwe. Znacznie utrudnia to specjalistom precyzyjne datowanie dokumentów dowodowych. Dziedzina tych badań rozwija się stopniowo, w miarę wprowadzania nowych koncepcji i teorii, które zmieniają podejście do technicznych analiz dokumentów. Rozwój technologii informatycznych umożliwia coraz dokładniejsze badanie oraz wykrywanie manipulacji elektronicznych i cyfrowych. Równocześnie badania nad technologiami biometrycznymi, metodami chemicznymi i analizą mikroskopową otwierają nowe możliwości w ocenie autentyczności dokumentów.

Wyciągnięte wnioski i przedstawione uwagi można więc traktować jako punkt wyjścia do dalszych badań, zwłaszcza w kontekście oceny skuteczności kryminalistycznych metod określania wieku dokumentów. Jest to istotny obszar badań, który może przyczynić się do rozwoju kryminalistyki i dostarczyć bardziej precyzyjnych narzędzi do identyfikacji fałszerstw.

Bibliografia

Literatura

- Czczot Z., *Badania identyfikacyjne pisma ręcznego*, Wydawnictwo Zakładu Kryminalistyki KG MO, Warszawa 1971.
- Goc M., Rozdział XXII, w: E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020.
- Goc M., *Współczesny model ekspertyzy pismoznawczej: wykorzystanie nowych metod i technik badawczych*, wyd. 3, Polskie towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2020.
- Kegel Z. (red.), *Aktualne tendencje w badaniach dokumentów: materiały XIII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Wrocław 2008*, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Katedra Kryminalistyki, Wrocław 2010.
- Malewski H., Żaukalskiene A., *Problematyka badania pisma osób nietrzeźwych i jego znaczenie w ustalaniu faktów prawnych*, w: Z. Kegel (red.), *Aktualne tendencje w badaniach dokumentów: materiały XIII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Wrocław 2008*. Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Katedra Kryminalistyki, Wrocław 2010.
- Niedośpiał M., *Testament w polskim prawie cywilnym: zagadnienia ogólne*, Ławica, Kraków 1991.
- Tomaszewski T., *Określenie czasu sporządzenia rękopisu – metoda ciągle poszukiwana*, „Człowiek i Dokumenty” 2017, nr 47.
- Tomaszewski T., *Śledztwo pismoznawcze*, „Człowiek i Dokumenty” 2022, nr 64.
- Widła T., Leśniak M., *Interdyscyplinarność współczesnej ekspertyzy dokumentów*, „Chowanna” 2011, t. 2(37).

Ekspertyzy

- Ekspertyza kryminalistyczna z dnia 27 grudnia 2016 r. w sprawie o sygnaturze I Ns 622/12, Sąd Rejonowy w Łomży, I Wydział Cywilny.
- Ekspertyza kryminalistyczna z dnia 27 grudnia 2016 r. w sprawie o sygnaturze I Ns 527/12, Sąd Rejonowy w Piasecznie, I Wydział Cywilny.

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania:

Brak

Załącznik Nr 1. Ankieta do badań opinii biegłych

Ankieta do badań opinii biegłych	
1. Data opinii -	
2. Kiedy powołano biegłego (data)? -	
3. Kto powołał biegłego? -	
4. Jakie uzasadnienie powołania biegłego? -	
5. Jakie są pytania do biegłego? -	
6. Czy przedmiotem badań jest oryginał czy kopia dokumentu? -	
7. Co dokładnie badał biegły? -	cały dokument podpis cały tekst tekst częściowo
8. Przedmiot badań (określony przez biegłego)? -	
9. Jakie metody stosowano podczas przeprowadzenia ekspertyzy (ile, jakie)? - metoda graficzno - porównawcza.	
10. Czy w badaniach wykorzystano techniczne środki wspomagające? -	
11. Czy stosowano programy komputerowe pod czas wydania opinii? (jakie?) -	
12. Czy miał biegły dostęp do akt sprawy? -	
13. Czy biegły wykorzystywał dokumentację medyczną? -	
14. Czy cały dokument został sporządzony przez jedną osobę? -	
15. Czy opinii biegłego zawiera uzasadnienie wniosków końcowych? - wykład TT - brak w kodeksie k.p.k. uzasadnienia jako elementu opinii	
16. Wnioski opinii	
- opinia prawdopodobna:	- pozytywna - negatywna
- wnioski końcowe kategoryczne:	pozytywne negatywne
Uzasadnienie:	
17. Metoda dokonania fałszerstwa stwierdzona przez biegłego? - nie stwierdzono.	
18. Liczba stron, na których są materiał pogładowy? -	

Załącznik Nr 2. Ankieta do wywiadu z biegłymi**Ankieta
do wywiadu z biegłymi**

1. Co najczęściej jest poddawane badaniom? -
pismo podpis cały dokument pewna część
2. Skąd są pobierane próbki porównawcze (jakie to są dokumenty)? -
3. Czy przedmiotem badań najczęściej jest oryginał czy kopia dokumentu? -
4. Czy zawsze jest dostęp do materiałów akt sprawy? -
5. Czy opinia biegłego jest pierwszą czy drugą? -
6. Czy często wydawana opinia uzupełniająca? -
|
7. Jakie metody fałszowania najczęściej są spotykane? -
8. Jakiej metody badania najczęściej stosowano podczas wydania opinii? -
9. Czy do wykonanej opinii zostaje dołączona dokumentacja pogładowa? -
10. Co zdaniem biegłego jest najtrudniejsze w wydaniu opinii? -
11. Czy biegły wykorzystuje dokumentację medyczną? -
12. Czy biegły wydaje opinię kategoryczną? Jak często? -
13. Czy biegły wydaje opinii, wykonane prywatnie (opinię pozasadowe)? Jak często? -
14. Doświadczenie zawodowe biegłego obejmuje okres czasowy:
5 lat 10 lat powyżej 10 lat (ile _____) powyżej 15 lat (ile _____)